

2. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 62–70.

3. Демографічний паспорт території. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm.

4. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Економічна активність населення України 2015 р.: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Відповідальна за випуск І. В. Сенік. – Київ, 2016. – 201 с.

6. Ключник А. В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України: Монографія / А. В. Ключник. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.

7. Рідей Н. М. Структурні складові та організаційні особливості сільських територій / Н. М. Рідей,

Ю. А. Кучеренко // Агроекологічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 12-20.

8. Сільське господарство України за 2015 рік: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко, – Київ. – 2016. – 360 с.

9. Талавиря М. П. Розвиток сільських територій на засадах сталості / М. П. Талавиря // Науковий вісник Ужгородського університету (серія Економіка). – Випуск 1 (47). Т. 2. – С. 146-150.

10. Черевко Г. Науково-методологічні засади зрівноваженого розвитку сільських територій / Г. Черевко, І. Сембай // Науковий журнал Львівського національного аграрного університету «Аграрна економіка». – 2008, Т. 1. – № 1-2. – С. 70-74.

11. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3-10.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТІЙКОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ THEORETICAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Мета статті полягає у розгляді науково-теоретичних підходів до формування поняття «сталий розвиток регіону» та «економічний розвиток регіону» в сучасній політичній економіці. У статті досліджено генезис теорій сталого і регіонального розвитку, встановлена відмінність між двома процесами та сформовані дані поняття. Сформульовані базові теоретичні припущення вносять внесок у теорію сталого розвитку регіону та регіональної економіки.
Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, економічний розвиток, регіон, фактори, критерії.

Цель статьи заключается в рассмотрении научно-теоретических подходов к формированию понятия «устойчивое развитие региона» и «экономическое развитие региона» в современной политической экономике. В статье исследован генезис теорий устойчивого и регионального развития, установленная различие между двумя процессами и сформированы данные понятия.

Сформулированы базовые теоретические предположения вносят вклад в теорию устойчивого развития региона и региональной экономики.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, экономическое развитие, регион, факторы, критерии.

The purpose of this article is to review the scientific and theoretical approaches to formation of concept of «sustainable development region» and «regional economic development» in modern political economy. The article examines the Genesis of the theories of sustainable and regional development, established a distinction between the two processes and formed these concepts. Formulated basic theoretical assumptions contribute to the theory of sustainable development of the region and the regional economy.

Key words: development, sustainable development, economic development, region, factors, criteria.

УДК 332.14

Жученко А.М.

к.е.н.,

докторант кафедри менеджменту

Черкаський державний

технологічний університет

Постановка проблеми. На початку ХХ століття регіональні дослідження в Україні концентрувалися головним чином на вивченні природних виробничих сил, соціально-економічної географії, природному та економічному районуванні, регіональної статистики, проблеми регіональних ринків. Регіональні економічні дослідження в добу СРСР розвивалися під сильним впливом держави і були жорстко орієнтовані на завдання планового управління. Теоретичні та методичні дослідження з регіональної економіки в СРСР до початку актив-

ного входження у світову науку і переходу до ринкових відносин концентрувалися навколо трьох проблем: закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил; економічне районування; методи планування та регулювання територіального і регіонального розвитку. Та глобальні зміни у світі, викликані економічними і політичними причинами, а також стрімким науково-технічним прогресом, зумовлюють нові перетворення в соціально-економічному розвитку не тільки усієї світової спільноти, а й у регіонах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основи теорій регіонального економічного розвитку були закладені зарубіжними вченими: В. Айзард, Л. Вебер, А. Геттнер, Дж. Б. Кларк, В. Кристаллер, А. Маршалл, Б. Г. Олін, Ф. Перру, М. Портер, Д. Рікардо, А. Сміт, І. Тюнен, І. Фішер, Е. Ф. Хекшер, Й.А. Шумпетер та інші. Серед вітчизняних вчених, які досліджували проблему регіонального розвитку на сучасному етапі, є: Бутко М.П., Жук П.В., Кобзар О., Ковбасюк Ю.В., Стегней М.І., Лучик В.Є. та інші.

Останнім часом спостерігається значне збільшення кількості публікацій з питань сталого розвитку територій та регіонального розвитку. У той же час спостерігається недостатня опрацьованість понятійного апарату, зберігається дискусія проблеми – між економічним зростанням і сталим розвитком територій.

Постановка завдання. Науково-теоретичні підходи до формування поняття «сталий розвиток регіону» та «економічний розвиток регіону» у сучасній політичній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі існує кілька підходів до визначення поняття «розвиток».

Бутко М.П. під розвитком розуміє рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик даного об'єкту. Розвиток означає зростання об'єкта, його розширення, поліпшення, вдосконалення [1, с. 6].

Лучик В.Є. трактує, що «розвиток – це довготривале явище за його становленням і функціональною тривалістю» [3, с. 28].

Розвиток будь-якого об'єкта – це особливий вид змін, що відрізняється якісними перетвореннями, котрі призводять до виникнення нового. Виходячи з цього, розвиток регіону можна представити, як комплексний процес змін його екологічної, економічної, соціальної, просторової, політичної та духовної сфер, що приводить до їх якісних перетворень і, в кінцевому рахунку, до змін умов життя людини.

Більшість дослідників поділяють думку, що розвиток регіону має йти в напрямі суспільного прогресу, який виявляється у збільшенні суспільного багатства, тобто усієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов життєзабезпечення і життєдіяльності людини та гармонійний розвиток на цій основі самої людини, природи, виробництва, суспільства і держави.

Сталий розвиток – це модель соціально-економічного життя суспільства, за реалізації якої, задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей досягається без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь. Забезпечення сталого розвитку вимагає не просто інвестицій в екологію або якихось нових технологій, але перш за все соціальних новацій, зміни пріоритетів і цілей розвитку цивілізації [5, с. 55].

У 1798 році британський священнослужитель Томас Мальтус сформулював концепцію про обмеження населення і зростання споживання, на підставі визначених ним меж пропускну здатності Землі. В історичному контексті ця проблема була сформульована, як попередження майбутньому поколінню про брак їжі і, як наслідок, голод через неминучий приріст населення. У 1970-71 рр. команда дослідників Массачусетського технологічного інституту, уповноваженого Римським клубом, досліджувала довгострокові наслідки зростання населення, індустрії, виробництва їжі та споживання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Результати дослідження були представлені у відомій книзі «Межі зростання».

У доповіді «Всесвітня стратегія охорони природи», яка представлена в 1980 році Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів, підкреслювалося, що для того, щоб розвиток був стійким, слід враховувати не тільки його економічні аспекти, але також соціальні та екологічні.

Взагалі концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Економічний підхід до концепції стійкості розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути проведений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і проводиться цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних- природо-, енерго-, і матеріало- зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно безпечної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів.

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл суспільних благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття видів у глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, наявної в невідоміючих культурах. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головної цінності, концепція сталого розвитку має на увазі, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

З екологічної точки зору сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття «природних» систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них ство-

рене людиною середовище, таке, як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх в деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Концепція сталого розвитку багато в чому перегукується з концепцією ноосфери, висунутої академіком В. І. Вернадським ще в середині ХХ століття [5, с. 61].

ХХ століття, що стало періодом безпрецедентного зростання міст і систем розселення, виявило також потребу людства в розробці і впровадженні принципів сталого розвитку в галузі містобудування та територіального планування. Відповідна концепція отримала назву «сталий розвиток територій», що має на увазі забезпечення при здійсненні містобудівної діяльності безпеки і сприятливих умов життєдіяльності людини, обмеження негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище і забезпечення охорони і раціонального використання природних ресурсів в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь.

У кінці ХІХ століття з'являються глибокі дослідження факторів економічного простору (Й. Тюнен, В. Лаунхардт, А. Вебер та ін.). Вони мали значний вплив на подальше формування теорій просторової і регіональної економіки [1, с. 7].

У цілому генезис теорій регіональної економіки можна представити таким чином:

1. Теорії розміщення – Й. Тюнена (1826 р.), В. Лаунхардта (1882 р.) А. Вебера (1909 р.), В. Кристаллера (1991 р.);

2. Теорії, побудовані на аналізі механізму попиту і пропозиції на товарному ринку («Регіональні ринки і просторова теорія ціни») – О. Курно (1838 р.), П. Самуельсон та ін;

3. Теорії регіональної спеціалізації і міжрегіональної торгівлі – Л. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшера, Б. Оліна і ін.;

4. Теорії полюсів зростання – Ф. Перру та інші;

5. Теорії розвитку базового сектору – Де Ла Курта, В. Сомбарта, А. Дж. Б. Фішера, К. Кларка;

6. Підприємницькі теорії – І.А. Шумпетера, Ч. Ф. Сейбл.

Поняттю «регіон» у сучасній економічній, географічній і містобудівній літературі приділено чимало уваги.

Найбільш часто вживаними критеріями для формування поняття «регіон» є:

– географічні (розташування, величина території і кількість населення);

– виробничо-функціональні (специфіка переважаючих видів діяльності);

– містобудівні (характер забудови об'єктів виробничої діяльності, житла і обслуговування);

– соціологічні (норми спілкування, поведінки).

Еволюція теорії регіону відображає підвищення ролі «нематеріальних цілей і чинників економічного розвитку, можливості міждисциплінарних знань і переходу регіонів на модель сталого (еколого-соціо-економічного) розвитку.

Виходячи з такого трактування, соціально-економічний розвиток регіонів – це об'єктивний процес, який відбувається як в самому регіоні, так і в країні в цілому, під впливом історичних, географічних, ресурсних, демографічних та інших факторів. Одночасно розвиток регіонів – суб'єктивний процес, який відбувається під впливом управлінських заходів у першу чергу з боку регіональної адміністрації, а також державного рівня.

Науково обґрунтований розвиток вимагає осмисленого підходу до вирішення проблем, що існують на певній території. Під регіональним розвитком слід також розуміти такий режим функціонування регіональної підсистеми, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим відтворенням соціального, господарського, ресурсного і екологічного потенціалів регіону. Слід підкреслити також, що «стійкість», «збалансованість» і «соціальна орієнтація» – це взаємопов'язані характеристики стану територій.

Найважливіша ознака регіонального розвитку – стійкість, що припускає тривалість збереження умов для відтворення потенціалу території в режимі збалансованості та соціальної орієнтації.

Регіональний розвиток, як і будь-який інший складний процес, не може проходити у суворо лінійній формі; тут можливі спади і підйоми, періоди накопичень і реалізації накопичених резервів розвитку. У зв'язку з цим параметри стійкості, як позитивної динаміки, можуть бути виражені відповідними довгостроковими динамічними рядами фактичних і прогнозних показників регіональної системи.

Найбільш очевидна ознака регіонального розвитку – соціальна орієнтація, тобто, оцінка вектора і кількісних параметрів регіональних ситуацій насамперед по тому, як вони впливають на рівень і якість життя населення, через аналіз динаміки реального рівня споживання соціальних благ, народжуваності, дитячої смертності, параметрів фізичного і духовного здоров'я, освіти, тривалість життя і т.п.

Природно, що соціальна домінанта розвитку повинна бути стійко-збалансованою з природними, економічними та іншими ресурсами території. Зростання економічного потенціалу є важливою умовою розвитку. Але зростання виробництва, що реалізується без урахування перерахованих вимог регіонального розвитку, часто супроводжується деградацією соціально-демографічного, природничоресурсного, екологічного, етнокультурного та

інших компонентів регіональних систем і, більше того, ініціює цю деградацію.

У всьому світі розвиток органічно не може здійснюватися у формі стихійного саморозвитку, самонастроювання на стійкість.

Поняття економічного зростання для будь-якої країни були визначені через два основні фактори:

1) фактори пропозиції (кількість і якість природних і трудових ресурсів, обсяг основного капіталу і технологій);

2) фактори попиту і ефективності (постійне збільшення сукупного попиту і забезпечення максимальної продуктивності при повній зайнятості ресурсів).

У рамках класичного аналізу увага економістів-класиків концентрувалася переважно на визначенні того, який процес лежить в основі тривалого зростання сукупного доходу і сукупного продукту країни. А. Сміт засуджував такі дії уряду (і приватних осіб), які могли б стати перешкодою вільної конкуренції в економічній сфері. Висунуті А. Смітом положення отримали розвиток у працях наступних представників класичної школи. Т.Р. Мальтус приділив головну увагу довгостроковій тенденції зростання чисельності робітників, завдяки якій заробітна плата зводиться до прожиткового мінімуму, а також ефекту знижується віддачі даної земельної площі. Т.Р. Мальтус висловив інше побоювання: безробіття, породжене браком ефективного попиту, буде сприяти тому, що виробничі можливості перевищать масштаби ефективного попиту.

Ключовим моментом теорії економічного розвитку Д. Рікардо, служить накопичення капіталу, яке здійснюється за рахунок чистого доходу завдяки заощадженням капіталістів. До початку 70-х років ХХ століття в розвитку основних напрямів економічної думки стався певний поворот. Економісти неокласичного напрямку відмовилися від характерного для класичної школи сміливого підходу до економічного розвитку, як цілісного процесу. Вони сконцентрували свою увагу на проблемах короткострокового порядку, що відносяться до розподілу доходу, теорії вартості і загальної рівноваги, приймаючи народонаселення і технічний прогрес за автономні чинники.

Економісти неокласичної школи у своїй теорії нагромадження капіталу виходили з того, що норма заощаджень визначається ставкою відсотка і рівнем доходу, вважаючи, що і зростання населення і технічний прогрес ведуть до розширення інвестиційного попиту. Отже, головним обмежувальним фактором економічного розвитку є норма накопичення. Неокласики вдосконалили теорію про порівняльні переваги та сформулювали висновок про свободу торгівлі і про можливість використання податків для поліпшення умов зовнішньої торгівлі. Вони усвідомили, що дохід від використання будь-якого фактора виробництва може скоротитися в результаті введення вільної торгівлі.

З початку ХХ століття Й.А. Шумпетер у ряді своїх наукових робіт відкинув неокласичні уявлення про розвиток, як про поступовий, гармонійний процес. Він стверджував, що значне зростання національного продукту відбувається у формі стрибків і ривків у результаті освоєння абсолютно нових інвестиційних проектів. Цей процес неминуче припускає чергування порівняно недовгих періодів процвітання і депресії.

У 50-60-х рр. ХХ століття чільні теорії оптимістично оцінювали перспективи економічного розвитку, гарантовані американською допомогою іноземним державам, з виділенням трьох головних моментів:

- накопичення капіталу;
- планування;
- індустріалізація.

Традиційна економіка стверджує, що максимізація прибутку і задоволення споживачів у ринковій системі сумісні з максимізацією добробуту людей і що недоліки ринку можна виправити державною політикою. А також, що короткострокова максимізація прибутку і задоволення індивідумів-споживачів у кінцевому підсумку призведе до виснаження природних і соціальних ресурсів, на яких тримається добробут людей і виживання біологічних видів.

У даний час під економічним зростанням прийнято розуміти збільшення реального доходу в економіці (ВВП), а також зростання реального випуску в розрахунку на душу населення. Виділяють також і зростання доходу в розрахунку на одного зайнятого. Для вимірювання економічного зростання використовуються показники абсолютного приросту або темпів приросту реального обсягу випуску в цілому або на душу населення.

Фактори, що впливають на економічне зростання, можна класифікувати в залежності від цілей і поглядів на досліджувану проблему.

Фактори економічного зростання часто групуються відповідно до даних типів економічного зростання. До екстенсивних чинників відносять зростання витрат капіталу, праці, інформації. До інтенсивних – технічний прогрес, економію на масштабах, зростання професійного та освітнього рівня працівників, підвищення їх мобільності, поліпшення розподілу ресурсів, вдосконалення управління виробництвом, відповідні поліпшення законодавства і т.д., тобто, все, що дозволяє якісно удосконалити як самі фактори виробництва, так і процес їх використання.

Економічне зростання вважається екстенсивним, якщо воно здійснюється за рахунок залучення додаткових ресурсів і не змінює середню продуктивність праці в суспільстві. Інтенсивне зростання пов'язане із застосуванням більш досконалих факторів виробництва і технологій, тобто здійснюється не за рахунок збільшення обсягів витрат ресурсів, а за рахунок зростання їх віддачі.

Висновки з проведеного дослідження.

Успішне системне вирішення проблем стратегічного розвитку регіону не можливе без наукової розробки питань, що утворюють комплекс заходів сталого розвитку. Постає потреба в розробці програм подальшого економічного розвитку. Такі стратегічні програми переходу регіонів на рівень сталого розвитку територій відносяться до великомасштабних, комплексних програм, невдале рішення або необдумане, «точкове» виконання яких може завдати істотної шкоди як розвитку окремо взятого регіону, так і країни в цілому. В умовах високої актуальності і зростаючої складності глобальної фінансової нестабільності необхідне системне дослідження діючих нормативно-правових законів, застосування наукових підходів і принципів, сучасного інструментарію, методів і моделей, адаптованих до поточного протікання соціально-економічних процесів регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутко М.П. Методичні засади формування сучасної парадигми політики регіонального розвитку/

М.П. Бутко, О.Д. Хомик//Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 7-16.

2. Кобзар О. Удосконалення економічного механізму регіональної економічної політики (на прикладі Київського регіону) / О.Кобзар // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 42-44.

3. Лучик В.Є. Науковий інструментарій реалізації політики регіонального розвитку / В.Є. Лучик, С.Д. Лучик // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. Вип. 10. Т. 1 / за ред. І.Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2014. – С.25-32.

4. Стегней М.І. Інноваційні аспекти сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 297-303.

5. Жук П.В. Оцінка використання природних ресурсів Карпатського регіону України на принципах сталого розвитку / П.В. Жук // Регіональна економіка. – 2014. – № 1. – С. 52-65.

6. Ковбасюк Ю.В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління / Ю.В. Ковбасюк // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 25-28.

7. Козловський С. Стратегічне управління розвитком регіональних економічних систем / С. Козловський // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 28-38.